

بررسی نقش آموزش و پرورش در شکل‌گیری هویت دانش‌آموزان

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۰۵

کد مقاله: ۶۶۲۵۴

محمد زادمهر^{۱*}، فاطمه فرحمند^۲

چکیده

هویت در معنای لغوی یعنی حقیقت و ماهیت چیزی؛ هویت، پاسخ به سؤال چه کسی بودن و چگونه بودن است. اما در تعریف هویت می‌توان گفت که مجموعه خصوصیات و مشخصات اساسی اجتماعی، دینی، روانی، فرهنگی، فلسفی، زیستی و تاریخی همسان که به رسایی و روایی بر ماهیت گروه، به معنای همانندی اعضای آن با یکدیگر دخالت کند و آنها را در یک ظرف مکانی و زمانی معین به‌طور مشخص، قابل قبول و آگاهانه از سایر گروه‌ها و افراد متمایز سازد، هویت نام دارد. در همین راستا می‌دانیم که انقلاب اسلامی مردم ایران دارای اصول و مبانی مشخصی است که باید تحت عنوان هویت-ملی، هویت‌دینی و هویت‌انسانی برای مردم به ویژه جوانان کشور تبیین و تعلیم گردد. تعلیم این مباحث از وظایف اصلی و راهبردی نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران ذیل سند تحول بنیادین در دو بخش آموزش رسمی و غیر رسمی است که باید در آموزش چندساحتی شکل گیرد. در این پژوهش تلاش شده است که نقش دستگاه تعلیم و تربیت کشور را در آموزش و تبیین هویت‌ملی، هویت‌دینی و هویت‌انسانی جوانان دهه ۸۰ و ۹۰ که نسل‌های سوم و چهارم انقلاب اسلامی هستند را در دوره ۱۲ ساله تحصیلی در ۲ بخش آموزش رسمی و غیر رسمی بررسی کنیم و بدنبال پاسخ به این سؤال هستیم که آموزش و پرورش چه نقشی در تعلیم هویت‌ملی، هویت‌دینی و هویت‌انسانی به دانش‌آموزان دارد؟.

واژگان کلیدی: واژه کلیدی، واژه کلیدی، واژه کلیدی

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت منابع انسانی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران، (نویسنده مسئول)
mo.zadmehr@gmail.com

۲- دانشجوی مقطع کارشناسی رشته آموزش ابتدایی مرکز آموزش عالی خدیجه کبری دزفول، خوزستان، ایران،

۱- مقدمه

"جوان را با هویت بار بیاورید. اگر جامعه‌ای احساس هویت نکرد، صداهای بلند تحکّم‌آمیز، راحت او را مغلوب خواهد کرد"^۱. مقدمه را با این سخن از رهبر معظم انقلاب آغاز کردیم؛ چراکه هویت که اساسا باعث تغییر است همچون خون در رگ‌های همه مردم کشور ما می‌باشد که اگر به فراموشی سپرده شود جامعه را به یک جنازه بی‌تحرك تبدیل خواهد کرد. در ابتدا باید اشاره کرد که هویت در معنای لغوی یعنی حقیقت و ماهیت چیزی؛ هویت، پاسخ به سؤال چه کسی بودن و چگونه بودن است (فهندژسعدی، ۱۳۹۹). هویت عبارت است از مجموعه خصوصیات و مشخصات اساسی اجتماعی، دینی، روانی، فرهنگی، فلسفی، زیستی و تاریخی همسان که به رسایی و روایی بر ماهیت گروه، به معنای همانندی اعضای آن با یکدیگر دخالت کند و آنها را در یک ظرف مکانی و زمانی معین به‌طور مشخص، قابل قبول و آگاهانه از سایر گروه‌ها و افراد متمایز سازد (زادمهر، ۱۳۹۹، به نقل از نیازی، ۱۳۸۹).

هویت ابعاد گوناگونی دارد. هویت دارای انواع، سطوح و سلسله مراتب مختلفی است اما در یک دسته‌بندی کلی می‌توان دو نوع هویت را از یکدیگر متمایز کرد: «هویت فردی»^۲ یعنی همان چیزی که فرد به واسطه ویژگی‌ها، خصوصیات یگانه و منحصر به فرد خود مورد شناسایی قرار می‌گیرد و در عین حال از دیگران متمایز می‌شود و «هویت جمعی»^۳ تعلق خاطر تعدادی از افراد به امور مشترک با عنوانی خاص. چنین تعلق موجب احساس همبستگی و شکل‌گیری یک واحد جمعی می‌شود که با عنوان ما از ما‌های دیگر جدا می‌شود (توسلی و قاسمی، ۱۳۸۳). اما آنچه برای ما در انقلاب اسلامی مهم است و باید به آن پرداخته شود هویت ملی، هویت دینی و هویت انسانی است. در زمانه‌ای که زندگی می‌کنیم، جنگ روایت‌هاست در نتیجه اگر تبیین و تعلیم هویتی درست برای آحاد ملت به ویژه جوانان صورت نگیرد با بحران هویت رو به رو خواهیم شد. بحران هویت اگر ایجاد شد مشخصا با نسلی رو به رو می‌شویم که اعتقادی به مفاهیم اصیل انقلاب اسلامی از جمله استقلال، آزادی، اسلام، ایثار، از خودگذشتگی و غیره نخواهد داشت، در نتیجه به راحتی در جنگ نفوذ و سلطه مستکبران و دشمنان شکست خواهد خورد؛ در نتیجه برای آنکه بتوان جوانان را با مفاهیم و مبانی اصیل اسلام و انقلاب اسلامی عمیقا آشنا کرد تا هویت ملی، هویت دینی و هویت انسانی آن‌ها شکل گرفته و راه را از بیراهه در مواقع حساس تشخیص دهند باید به آموزش و پرورش توجه ویژه گردد. در همین رابطه رهبر معظم انقلاب اسلامی می‌فرماید: "آموزش و پرورش یک فرصتی در اختیار دارد که هیچ دستگاه دیگری این فرصت را ندارد؛ این فرصت عبارت است از آن دوازده سال؛ این دوازده سالی که کودکان ما، نوجوانان ما در دوره‌ی دبستان و دبیرستان طی می‌کنند؛ در اختیار آموزش و پرورش است؛ در اختیار هیچ دستگاه دیگری یک چنین فرصت گران‌بهایی وجود ندارد؛ این فرصت، بهترین فرصت برای انتقال ارزش‌ها و انتقال درست و جامع آرمان‌های انقلابی و ملی ما است؛ این فرصت، برای نهادینه کردن هویت ملی در کودکان ما و مردان و زنان آینده‌ی ما، یک فرصت بی‌نظیری است؛ این در اختیار آموزش و پرورش است. هم اندیشه در این دوازده سال شکل می‌گیرد، هم انگیزه شکل می‌گیرد؛ جهت حرکت زندگی - انگیزه‌ها، آرمان‌ها، جهت‌گیری‌ها - در وجود جوان ما و نوجوان ما، در همین دوازده سال به برکت حضور در کلاس‌های درس و شنیدن از معلمین و بودن در محیط مدرسه شکل می‌گیرد. ببینید این چقدر اهمیت دارد؛ یعنی آینده‌ی کشور مربوط به همین دوازده سال جوانان ما است."^۴

در همین راستا باید توجه نمود که نظام آموزش و پرورش در هر کشوری یکی از بهترین راه‌های تحکیم و تقویت هویت است. این نظام از ارکان و عناصر متعددی تشکیل شده که در ارتباط با یکدیگر و در راستای رسیدن به اهداف متعالی تعلیم و تربیت تلاش هماهنگ و یک پارچه‌ای را انجام می‌دهند (لقمان‌نیا و خامسان، ۱۳۸۹). باید دانست که دوام و بقای جامعه مستلزم آن است که مجموعه باورها، ارزش‌ها، رفتارها، نگرش‌ها، دانش‌ها و مهارت‌های آن به نسل‌های جدید منتقل گردد. وسیله این انتقال آموزش و پرورش است. آموزش و پرورش مترادف با جامعه‌پذیری است؛ یعنی فرآیندی که مردم از طریق آن، نقش‌ها، قواعد و روابط اجتماعی جامع خود را به تدریج می‌آموزند (علاقه‌بند، ۱۳۹۵). با در نظر داشتن اینکه نظام آموزشی یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های دوام و پایداری حکومت‌ها محسوب می‌شود، به نحوی که عدم کارکرد صحیح آن می‌تواند مولد بحران‌های مختلفی نظیر بحران هویت شود (سلیمی، ۱۳۹۱)، در این پژوهش تلاش شده است که نقش دستگاه تعلیم و تربیت کشور را در آموزش و تبیین هویت ملی، هویت دینی و هویت انسانی جوانان دهه ۸۰ و ۹۰ که نسل‌های سوم و چهارم انقلاب اسلامی هستند، در دوره ۱۲ ساله تحصیلی در ۲ بخش آموزش رسمی و غیر رسمی بررسی گردد و بدنبال پاسخ به این سوال هستیم که آموزش و پرورش چه نقشی در تعلیم هویت ملی، هویت دینی و هویت انسانی به دانش‌آموزان دارد؟

۲- مبانی نظری

هویت در معنای لغوی یعنی حقیقت و ماهیت چیزی؛ یا هویت پاسخ به سؤال چه کسی بودن و چگونه بودن است. در تعریف فلسفی، هویت همان حقیقت جزئی است «الحقیقه تسمی هویه، یعنی هرگاه ماهیت با تشخیص لحاظ و اعتبار شود هویت گویند»، و لذا می‌توان گفت هویت تشخیص ماهیت در خارج است (کرچی، ۱۳۷۵)، در تعریف دیگر: هویت عبارت است از مجموعه

۱ بیانات رهبری در دیدار جمعی از استادان، نخبگان و پژوهشگران دانشگاه‌ها / ۱۳۹۷/۰۳/۲۰

2 Individual Identity

3 Collective Identity

۴ بیانات مقام معظم رهبری در دانشگاه فرهنگیان / ۱۳۹۷/۰۲/۱۹

خصوصیات و مشخصات اساسی اجتماعی، فرهنگی، روانی، زیستی و تاریخی همسان، که به رسایی و روایی، بر ماهیت یا ذات گروه به معنای یگانگی یا همانندی اعضای آن با یکدیگر دلالت کند، و آنان را در یک ظرف زمانی و مکانی معین، به طور مشخص و قابل قبول و آگاهانه از سایر گروه‌ها و افراد متعلق به آن‌ها متمایز سازد (الطایبی، ۱۳۷۸). در تعریف هویت، یکی از متغیرهایی که لازمه‌ی اساسی آن است «غیر» مشخص شود. به عبارت دیگر: هویت زمانی ظهور می‌یابد، که انسان به غیر مواجه شود، و غیر عبارت است از جامعه‌ی دیگر، طرز تفکرهای مختلف و نقش‌های جدیدی که سازنده‌ی هویت او هستند. لذا، در تعریف دیگری از هویت، گفته می‌شود: هویت پدیده‌ای ثابت و تغییرناپذیر نیست، بلکه هویت به مثابه‌ی یک پدیده‌ی سیال و چند وجهی، حاصل فرایند مستمر تاریخی است، که تحت تأثیر شرایط محیطی، همواره در حال تغییر است. بنابراین، ملاحظه می‌شود در تعریف هویت، متغیرهایی چون تمایز، تشخیص، سیالیت، غیر و ماهیت خارجی نقش اساسی دارند. با توجه به تعریف هویت، اگر نتوان برای هستی یک پدیده، محدوده هویتی تعیین کرد، آن‌گاه می‌توان از بحران هویت صحبت به میان آورد و هرگاه شناسایی «غیر»، به دلیل عدم صراحت مؤلفه‌های هویتی «خود»، تمایز از «غیر» امکان‌پذیر نباشد، در این صورت هستی دچار بی‌هویتی یا بحران هویت می‌شود (قربانی، ۱۳۸۳).

هویت ابعاد گوناگونی دارد، اما آنچه برای ما در انقلاب اسلامی مهم است و باید به آن پرداخته شود هویت در بُعد ملی، هویت در بُعد دینی و هویت در بُعد انسانی است.

۲-۱- هویت ملی

تاریخ معاصر ایران را می‌توان تاریخ چالش هویت دانست؛ زیرا از دوران قاجار به بعد، بالاخص در نهضت مشروطیت، هویت ملی ایرانیان تحت تأثیر ورود اندیشه‌های جدید غربی و رشد ملی‌گرایی با چالش‌ها و بحران‌های مهمی روبه‌رو شد. بنابراین، یکی از مسایل مهم جامعه و تاریخ ایران، حتی در طول ۲۵۰۰ سال گذشته حفظ هویت ایرانی در تقابل با فرهنگ‌ها و تمدن‌های دیگر بود. این مسأله در دوران معاصر، به خصوص در عصر پهلوی و آستانه انقلاب اسلامی، شکل خاص خود را داشته است که از آن به بحران هویت یا چالش‌های هویت ملی تعبیر می‌شود (قربانی، ۱۳۸۳). مسأله بحران هویت یکی از حادثترین مسائل موجود در کشورهای درحال توسعه محسوب می‌شود و بعضاً این بحران موجب رخنه عوامل بیگانه و سقوط رژیم‌های حاکم نیز شده است (سلیمی، ۱۳۹۱). با وقوع انقلاب اسلامی با توجه به ارزش‌های ملی، دینی، جامعه‌ای و انسانی هویت ایرانیان بازبایی و برخلاف گذشته که مردمی تحت سلطه با نظامی وابسته بودند اکنون عزت‌ملی و حکومتی مستقل که برگرفته از دین اکثریت ملت است را تجربه کردند. باید در نظر داشت که مؤلفه‌های هویت ملی در جوامع مختلف تحت تأثیر و بعضاً در کشورهای اسلامی به مانند ایران که با امپریالیسم جهانی نیز در مبارزه است مدام در معرض حمله و تعرض است. در نتیجه باید برای مردم مدام تبیین و تعیین گردد تا شاهد تغییر مبانی و جدایی مردم از نظام فکری، سیاسی و مبانی اصیل انقلاب اسلامی نباشیم. اگر آموزش و پرورش را جریان جامعه‌پذیری یا اجتماعی کردن اعضای جامعه در نظر بگیریم (علاقه بند، ۱۳۷۳) و از سوی دیگر، به عنوان اصلی‌ترین نهادی در نظر گرفته شود که وظیفه درونی کردن ارزش‌ها و اصول حاکم بر جامعه را بر عهده دارد (بارمحمدیان، ۱۳۷۷) لازم است در متن نظام‌های آموزشی، هویت ملی که یکی از جامع‌ترین بخش‌های هویت (از نوع جمعی) و دارای بیشترین اهمیت به لحاظ وحدت و انسجام ملی و همچنین فراگیرترین و در عین حال مشروع‌ترین سطح هویت در تمامی نظام‌های اجتماعی است، نقش پررنگی داشته باشد. به عبارت دیگر، تلاش در جهت رشد و تقویت هویت ملی از نیازهای اصلی و اساسی در نظام آموزش و پرورش محسوب می‌شود (لقمان‌نیا و خامسان، ۱۳۸۹).

۲-۲- هویت دینی

هویت دینی را مجموعه‌ای کم‌وبیش پایدار و ثابت از حالت‌ها است که فرد از رابطه خود با دین در ذهن دارد. چهار نوع هویت دینی مطرح است:

اول، هویت دینی روش‌مدار: هم هدف و هم روش را باید از دین گرفت؛

دوم، هویت دینی هدف‌مدار: اهداف کلی از دین باشد، اما انتخاب روش درست به عهده فرد است؛

سوم، هویت دینی اخلاق‌مدار: اهداف و روش از دین نیست و فرد بر اساس اقتضائات برون دینی تصمیم‌گیری می‌کند؛

چهارم، هویت دینی عرف‌مدار: بیش از آنکه افراد خود در انتخاب دین‌داری مؤثر باشند، فرایند جامعه‌پذیری، دین را به آنان منتقل و در آنها درونی کرده است (بهاروندی، ۱۳۹۵).

باتوجه به تعاریف بالا باید به هویت‌دینی ایرانیان توجه کرد. یکی از مهم‌ترین تحولات تاریخی ایران، ورود اسلام به این سرزمین و تأثیر آن بر فرهنگ ایران باستان است. طبق شواهد تاریخی، ایرانیان از اول یکتاپرست بودند که با ورود اسلام به ایران، فرهنگ ایرانی حال و هوای تازه‌ای گرفت.

در ضرورت و جایگاه هویت دینی می‌توان به پژوهشی از ۳۵۱ دانش‌آموز دختر مقطع ابتدایی پایه ششم شهرستان ساوه اشاره نمود که بر اساس یافته‌های این پژوهش می‌توان نتیجه گرفت که متغیر هویت دینی می‌تواند در حفظ سلامت روان دانش‌آموزان دختر نقش مهمی ایفا نماید (توحیدینا و دیگران، ۱۴۰۰).

البته مفاهیم هویتی همه در کنارهم معنا می‌یابند و نمی‌توان هویت‌ملی، هویت‌دینی و هویت‌انسانی را جدای از هم در نظر گرفت ولیکن به منظور بررسی جامع و کامل‌تر تلاش می‌کنیم تعاریفی مختصر و اختصاصی ارائه شود.

۲-۳- هویت انسانی

آنکه می‌خورد و می‌خوابد، ازدواج و آمیزش می‌کند، شهوت و غضب دارد، کار و تلاش طبیعی انجام می‌دهد، هویت‌بشری انسان است. در قرآن کریم آمده است: سران کفر به قوم خود می‌گفتند: آنکه ادعای پیامبری دارد، جز بشری مانند شما نیست. از آنچه شما می‌خورید و می‌نوشید، می‌خورد و می‌نوشد، ما هذا الا بشر مثلکم یاکل مما تاكلون منه و یشرّب مما تشرّبون. ۱. هویت بشری انسان از سنخ حیوان است؛ یعنی نوعی از انواع حیوانات محسوب می‌شود و تحت عنوان حیوان سخنگو تعریف می‌گردد، ولی هویت‌انسانی او از سنخ ملکوت و عوالم فرا طبیعی است و تعریف خاص خود را می‌طلبد. خدای متعال آنگاه که بدن و هویت بشری انسان را تکمیل کرد و از روح خویش در او دمید و آدمی صاحب بعد مجرد انسانی شد به ملائکه فرمود بر او سجده کنند، فاذا سویته و نفخت فیه من روحی فقعوا له ساجدین^۲. هویت انسانی، مقوله‌ای اجتماعی است. همه انسان‌ها به هنگام تولد، فارغ از اینکه در کجای زمین به دنیا می‌آیند یا از چه تعلق قومی و قبیله‌ای برخوردارند، دارای ویژگی‌های یکسان نوع انسانی در میان انواع موجودات زنده هستند و هیچ گونه تفاوت ماهوی با یکدیگر ندارند.

۲-۴- آموزش هویت

نه تنها انقلاب اسلامی بلکه تمام حکومت‌های مستقر در دیگر کشورها از آموزش و پرورش به عنوان یک نهاد حاکمیتی در جهت آموزش اصول و اندیشه‌های خود استفاده می‌کنند. در نتیجه یک وظیفه مهم و راهبردی برای نظام تعلیم و تربیت کشور آموزش مفاهیم و مبانی اسلام و انقلاب اسلامی به منظور شکل‌گیر هویت برای جوانان است. این نقش مهم در فصل اول سند تحول بنیادین آموزش و پرورش نیز در بندهای متعدد گزاره‌های ارزشی نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی به این ترتیب ذکر شده است:

بند ۵: "زمینه‌سازی کسب شایستگی‌های پایه - با تاکید بر خصوصیات مشترک اسلامی - ایرانی و انقلابی، در راستای تکوین و تعالی پیوسته هویت دانش‌آموزان در ابعاد فردی، خانوادگی و اجتماعی."^۱

بند ۱۱: "تکوین و تعالی جنبه‌های انسانی هویت دانش‌آموزان برای تقویت روابط حق محور، عدالت‌گستر و مهرورزانه با همه انسان‌ها در سراسر جهان." (سند تحول، ۱۳۹۰)

موارد بالا نمونه‌هایی از اشارات این سند مهم، راهبردی و مورد تاکید مقام معظم رهبری برای نظام تعلیم و تربیت کشور است که باید دقیق به آن پرداخته شود.

همچنین باید توجه نمود که در کل سند تحول بنیادین آموزش و پرورش کلمه هویت به صورت مجزا و هم به صورت ترکیبی مثل هویت اسلامی-ایرانی، هویت اسلامی-انقلابی، هویت جمعی، هویت حرفه‌ای، هویت ملی و غیره، ۲۷ بار آمده است. که این امر نشان از توجه ویژه طراحان سند مزبور به جایگاه مهم هویت دارد. به طوری که در فصل اول (کلیات)، به طور جداگانه به تعریف هویت می‌پردازد (رهبری و همکاران، ۱۳۹۳).

در این سند هویت چنین تعریف شده است:

«هویت، برآیند مجموعه‌ای از بینش‌ها، گرایش‌ها، اعمال و صفات آدمی است. از این‌رو، نه تنها امری ثابت و از پیش تعیین شده نیست، بلکه حاصل تلاش و توفیق شخص و تا حدودی متأثر از شرایط اجتماعی است.» (سند تحول، ۱۳۹۰)

آنچه که از نظام آموزش و پرورش در راستای تربیت چندساحتی مورد تاکید سند تحول بنیادین مورد انتظار است همین توجه به هویت‌سازی برای جوانان است. هویت‌سازی اما کار آسانی نیست و نیازمند یک برنامه بلندمدت، دقیق و راهبردی دارد که در تمام شئون تعلیم و تربیت تحقق یابد. این هویت‌سازی هم باید در آموزش رسمی شامل کتب درسی و هم در آموزش غیر رسمی شامل ساحت تربیتی، پرورشی و فعالیت‌های فرهنگی انجام گیرد.

باید در نظر داشت که تحقق هر ۶ ساحت سند تحول بنیادین شامل ساحت تربیتی اعتقادی، عبادی و اخلاقی، ساحت تربیت اقتصادی و حرفه‌ای، ساحت تربیت علمی و فناوری، ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی، ساحت تربیت زیستی و بدنی و ساحت تربیت زیبایی‌شناختی و هنری به معنای شکل‌گرفتن هویت‌ملی، هویت‌دینی و انسانی در جوانان و آینده‌سازان فردای ایران اسلامی خواهد بود. در همین راستا برای تحقق هویت‌ملی از طریق برنامه‌درسی به ویژه کتب‌درسی، انجام اقداماتی از سوی نظام‌های تعلیم و

۱ سوره مومنون، آیه ۳۳.

۲ سوره حجر، آیه ۲۹

۳ هویت انسانی و الهی انسان / porseman.com

تربیت ضروری است، از جمله: ۱) تربیت دینی جهت حصول باورهای مذهبی، ۲) آموزش شیوه‌های برگزاری مراسم و جشن‌ها و مناسک ملی، ۳) آموزش و معرفی نمادهای ملی، ۴) تربیت برای آشنا ساختن دانش‌آموزان با هنجارهای ملی و تحقق پایبندی به آنها، ۵) تربیت برای درک ارزش‌های ملی، ۶) تربیت برای درک و قدردانی از میراث فرهنگی، ۷) معرفی اسطوره‌های ملی و مذهبی، و ۸) آموزش جغرافیای ایران (نائینی، ۱۳۸۶).

۳- پیشینه پژوهش

۱. سمانه توحیدنیا، فاطمه پاک نیت و ساجده فدایی مولودی در پژوهشی با عنوان بررسی رابطه‌ی بین هویت دینی با سلامت روان دانش‌آموزان دختر پایه‌ی ششم شهرستان ساوه منتشر شده در اولین کنفرانس بین‌المللی علوم تربیتی، روانشناسی، علوم ورزشی و تربیت بدنی در سال ۱۴۰۰ اینچنین مطرح نموده‌اند:

هدف پژوهش فوق، بررسی رابطه بین هویت دینی با سلامت روان در میان دانش‌آموزان دختر مقطع ابتدایی پایه ششم شهرستان ساوه است. جامعه آماری پژوهش، شامل دانش‌آموزان دختر مقطع ابتدایی پایه ششم که در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۴۰۱ مشغول به تحصیل بودند، تشکیل می‌داد. به منظور تعیین نمونه، ۳۵۱ نفر به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شدند و پرسشنامه‌های هویت دینی و سلامت عمومی را تکمیل کردند. طرح پژوهش حاضر در زمره طرح‌های توصیفی از نوع همبستگی بود. تحلیل داده‌ها از طریق نرم افزار SPSS ۲۱ صورت گرفت. برای تحلیل داده‌های پژوهش از شاخص‌ها و روش‌های آماری شامل فراوانی، میانگین، انحراف معیار، ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون استفاده شد. تحلیل داده‌ها از طریق روش همبستگی پیرسون نشان داد: بین هویت دینی و سلامت روان رابطه مثبت معنی‌دار وجود داشت و هویت دینی پیش‌بینی‌کننده سلامت روان نیز بود. بر اساس یافته‌های پژوهش می‌توان نتیجه گرفت که متغیر هویت دینی می‌تواند در حفظ سلامت روان دانش‌آموزان دختر پایه‌ی ششم شهر ساوه نقش مهمی ایفا کند. لذا توصیه می‌شود که مدارس، نسبت به هویت دینی توجه ویژه‌ای داشته باشند و در زمینه شناسایی مشکلات این حیطة سعی و تلاش خود را به کار گیرند.

۲. رضا رحیمی در پژوهشی با عنوان بررسی رابطه بین هویت ملی با پوشش اسلامی دانش‌آموزان دختر (مورد مطالعه: مدارس دخترانه دوره دوم متوسطه شهر تهران) منتشر شده در همایش ملی تربیت در زیست بوم جدید در سال ۱۴۰۰ مطرح می‌نماید که: تناسب نداشتن فرم و نوع پوشش بخش قابل توجهی از دختران و زنان جامعه امروز کشورمان با ارزش‌ها و هنجارهای اسلامی، مسأله‌ای قابل پژوهش به شمار می‌رود. این پژوهش در قالب تحلیل همبستگی رگرسیون چند متغیری انجام شده و در آن رابطه بین هویت ملی به عنوان متغیر مستقل و پوشش اسلامی دانش‌آموزان دختر دوره متوسطه دوم شهر تهران به عنوان متغیر وابسته مورد بررسی قرار گرفته است. بدین منظور با استفاده از روش خوشه‌ای و تصادفی چند مرحله‌ای، پنج ناحیه از شهر تهران در نظر گرفته شد و مناطق یک از شمال، چهارده (از شرق)، شش (از مرکز)، نه (از غرب) و شانزده (از جنوب شهر تهران) انتخاب شدند و از هر کدام از این مناطق یک مدرسه به صورت تصادفی انتخاب شدند. مطابق جدول کرجسی و مورگان حجم نمونه به میزان ۳۸۱ نفر در نظر گرفته شد. ابزار پژوهش، پرسشنامه محقق ساخته‌ای بوده است که روایی آن به تأیید صاحب نظران رسید و پایایی آن نیز با روش محاسبه ضریب آلفای کرونباخ تأیید شد. یافته‌ها نشان داد که بین هویت ملی با پوشش اسلامی دانش‌آموزان دختر شهر تهران رابطه مستقیم معناداری وجود دارد. در میان ابعاد هویت ملی، بین بعد سیاسی با پوشش اسلامی دانش‌آموزان دختر دوره دوم متوسطه شهر تهران همبستگی قوی تری وجود دارد.

۳. مهدی رهبری، میثم بلباسی و سیدمحمدجواد قربی در پژوهشی با عنوان هویت ملی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ج.ا.ایران منتشر شده در سال ۱۳۹۴ در نشریه مطالعات ملی می‌گویند: نظام آموزش و پرورش در هر کشوری یکی از مهم‌ترین ارکان سازنده فرهنگ و هویت آن جامعه است، لذا تقویت فرهنگ و هویت ملی، نیازمند تقویت و تحول در نظام آموزش و پرورش است. بنابراین، سؤال اصلی مقاله به این قرار است که جایگاه هویت ملی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ج.ا.ایران چگونه است؟ دستاوردهای تحقیق نشان از این دارند که هویت ملی ایرانی موجود در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ج.ا.ایران، ترکیبی از سه بعد هویت اسلامی (توحید، اصول و آموزه‌های اسلامی، حیات طیبه، عدالت، مهدویت و انتظار، امر به معروف و نهی از منکر، ولایت فقیه، حجاب)، هویت ایرانی (توسعه بومی، وحدت ملی، زبان فارسی، روحیه انقلابی و جهادی، میراث فرهنگی و تمدنی، سرود ملی و پرچم ملی، آمیختگی اسلام و ایران، سرزمین ایران) و هویت متجددانه (فناوری‌های نوین، رسانه، زبان خارجی) می‌باشد که می‌تواند موجبات همبستگی ملی را در میان دانش‌آموزان فراهم نماید که در این میان، لایه هویت اسلامی از برجستگی و تأکید بیشتری در این سند برخوردار است. برای پاسخ به سؤال مقاله از روش تحلیل محتوا بهره گرفته می‌شود.

۴. مهدی لقمان نیا و احمد خامسان در پژوهشی با عنوان جایگاه هویت ملی در نظام آموزش و پرورش ایران در سال ۱۳۸۹ که در نشریه تحقیقات فرهنگی ایران منتشر شده است اینچنین مطرح کرده‌اند که: هویت ملی از مباحث مهم و برجسته در دنیای امروز است. نیاز به آن و احساس تعلق، وفاداری و گرایش به سمت آن از ضرورت‌های انکارناپذیر در هر جامعه‌ای محسوب می‌شود. با توجه به اینکه نظام آموزش و پرورش در همه کشورها بزرگ‌ترین نیرو و سرمایه انسانی را در اختیار دارد، می‌تواند یکی از بهترین راه‌های تحکیم و تقویت هویت ملی به شمار آید و برنامه‌های درسی به عنوان یکی از ارکان اصلی این نظام می‌توانند نقشی محوری و کلیدی در شکل‌گیری هویت ملی ایفا کنند. با توجه به موارد فوق، هدف اصلی این تحقیق بررسی جایگاه هویت

ملی در نظام آموزش و پرورش است. به این منظور ابتدا به طور مقایسه ای هویت ملی در نظام آموزش و پرورش ایران و دیگر کشورها مورد واکاوی قرار گرفته و سپس علل ضعف هویت ملی در نظام آموزش و پرورش ایران بیان شده است. در ادامه با روش‌های در اهداف کلی و آموزشی سه مقطع، میزان توجه به مقوله هویت ملی در بیان این اهداف مورد ارزیابی قرار گرفته است. نتایج این بررسی نشان داد در اهداف تصریح شده برای نظام آموزشی ایران، هویت ملی از جایگاه مطلوبی برخوردار نیست و با توجه به تأثیرگذار بودن این مقوله در سایر زمینه‌هایی که به توسعه و تحکیم کشور مربوط است، نیاز به تجدیدنظر و بازاندیشی دارد.

۵. قدرت‌الله قربانی در پژوهشی با عنوان هویت ملی از دیدگاه استاد مطهری منتشر شده در فصلنامه مطالعات ملی در سال ۱۳۸۳ گفته است: هویت ملی، مجموعه‌ای از گرایش‌ها و نگرش‌های مثبت نسبت به عوامل و عناصر و الگوهای هویت‌بخش و یکپارچه‌کننده در سطح یک کشور، به عنوان به واحد سیاسی، است. هویت ملی دارای عناصر سازنده‌ی گوناگونی چون ارزش‌های ملی، دینی، فرهنگی، جامعه‌ای، انسانی، و در ابعاد فرهنگی، اجتماعی، تاریخی جغرافیایی، سیاسی، زبانی و غیره است. هویت ملی ایرانی نیز به انحای مختلف، دارای ابعاد و عناصر فوق هستند؛ امام مهم‌ترین مسایل آن، وجود دو عنصر اسلامیت و ایرانیت و تأثیرپذیری آن از فرهنگ غربی است. لذا در تاریخ معاصر ایران، چالش و بحران در عناصر هویت ملی ایرانی در این دو مؤلفه‌ی اساسی و رابطه‌ی آن با فرهنگ غربی بود. استاد مطهری، به عنوان یک روشنفکر دینی و آسیب‌شناس مذهبی، که دردهای جامعه را از زاویه‌ی دینی مورد شناسایی و ارزیابی قرار می‌داد، به طرح دیدگاه‌هایی درباره‌ی هویت ایرانی پرداخته و از میان عناصر متفاوتی که به هویت ایرانی شکل داده است، به مذهب اولویت و اصالت بخشیده و عواملی چون جغرافیا، نژاد، زبان، سنن، فرهنگ و سایر عناصر هویتی را در درجه‌ی دوم اهمیت قرار داده است. از نظر ایشان مهم‌ترین عامل هویت‌یابی ایرانیان، گرایش آنان به دین اسلام می‌باشد، چرا که اسلام به واسطه خصوصیات معنوی خود، توانست به ایرانیان هویت جدیدی اعطا کند و به ایرانی بودن نیز معنای جدیدی بدهد.

۴- روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش از نوع توصیفی (غیر آزمایشی) است. تحقیق توصیفی شامل مجموعه روش‌هایی است که هدف آن‌ها توصیف کردن شرایط یا پدیده‌های مورد بررسی است. اجرای تحقیق توصیفی می‌تواند شناخت بیشتر شرایط موجود و یا یاری‌رساندن به فرآیند تصمیم‌گیری باشد. تحقیق توصیفی را می‌توان به ۵ دسته شامل تحقیق پیمایشی، تحقیق همبستگی، اقدام پژوهی، بررسی موردی و تحقیق پس‌رویدادی تقسیم کرد (سرمد و همکاران، ۱۳۹۸).

در این پژوهش از روش تحقیق پس‌رویدادی (علی-مقایسه‌ای) استفاده شده است. این روش به تحقیقاتی اطلاق می‌شود که در آن‌ها پژوهشگر با توجه به متغیر وابسته به بررسی علل احتمالی وقوع آن می‌پردازد. روش تحقیق علی-مقایسه‌ای از نوع تحقیقات گذشته‌نگر بوده و از آنجایی که علت و معلول (متغیر مستقل و وابسته) پس از وقوع مورد بررسی قرار می‌گیرند، به آن روش پس‌رویدادی نیز گفته می‌شود.

۵- یافته‌ها

۱-۵- بررسی آموزش رسمی در تحقق هویت

مهم‌ترین رکن آموزش رسمی نظام تعلیم و تربیت، کتب درسی هستند. کتب درسی با تعداد و کیفیت‌های گوناگون در پایه‌های تحصیلی برای دانش‌آموزان در نظر گرفته می‌شود. فرآیند بررسی محتوای علمی، دینی، تاریخی و غیره برای تبدیل به درسامه-هایی کاربردی برای دانش‌آموزان پیچیده و تخصصی است که نیازمند پژوهش و بررسی‌های جامع دارد تا نتیجه مطلوب را حاصل نماید. تابا (۱۹۶۲) به عنوان یکی از صاحب‌نظران برجسته عرصه تعلیم و تربیت در ارتباط با آموزش رسمی و برنامه‌درسی معتقد است: «یک برنامه‌درسی، بیش از هر چیزی به نحوه آماده‌سازی نسل جوان یک جامعه به صورت افرادی سازنده و مفید برای آن جامعه تلقی می‌شود.» (به نقل از پرونده، ۱۳۸۰).

در این بخش برای جمع‌آوری داده‌ها از طریق مطالعات کتابخانه‌ای اقدام شد. کتب درسی پایه‌های اول تا ششم ابتدایی شامل دروس عمومی تر است. پایه اول ۵ کتاب و شامل قرآن، فارسی، نگارش، ریاضی و علوم تجربی است. در پایه دوم علاوه بر ۵ کتاب بالا، کتاب هدیه‌های آسمانی برای آموزش مباحث دینی اضافه می‌گردد. از پایه سوم ابتدایی علاوه بر کتب بالا، کتاب مطالعات اجتماعی به منظور تحقق ساحت تربیت اجتماعی به مباحث درسی اضافه می‌گردد. پایه چهارم و پنجم به مانند پایه سوم ابتدایی است. در پایه ششم دو کتاب تفکر و پژوهش و کار و فناوری به منظور تحقق ساحت تربیت علمی و فناوری و ساحت تربیت زیستی اضافه می‌گردد.

در بررسی ۶ پایه دوره آموزشی ابتدایی زمانی که به سرفصل کتب درسی نگاه می‌کنیم متوجه می‌شویم سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی و دفتر تألیف کتب درسی تلاش کرده است در راستای تحقق ساحت‌های مختلف سند تحول بنیادین مباحث را مرتب و برای آموزش دانش‌آموزان آماده نماید. کتاب هدیه‌های آسمانی که از سال دوم ابتدایی اضافه و تا پایان این دوره تحصیلی ادامه دارد به جنبه آموزه‌های دینی و تحقق ساحت تربیتی اعتقادی، عبادی و اخلاقی پرداخته است که موجب شکل‌گیری هویت-دینی و تا حدی هویت انسانی می‌انجامد. کتاب مطالعات اجتماعی که از سال سوم اضافه و تا پایان این دوره تحصیلی ادامه دارد نیز

به تحقق ساحت تربیت اجتماعی کمک کرده و با ذکر مباحثی در حوزه تاریخ، جغرافیا، آداب و رسوم در سرفصل‌هایی همچون زندگی با دیگران، سرزمین‌ما، ما ایرانی هستیم، سفری به شهرهای باستانی، ایران و همسایگان و ایستادگی در برابر بیگانگان موجب شکل‌گیری هویت ملی می‌شود. در پایه ششم دو کتاب اضافه شده که موجب تحقق ساحت تربیت علمی و فناوری و ساحت تربیت زیستی شده و در مجموع بیشتر به شکل‌گیری هویت انسانی دانش‌آموزان کمک می‌کند.

مرحله دوم آموزش‌ها در دوره متوسطه است که دروس تخصصی‌تر می‌شوند. ابتدا متوسطه اول را بررسی می‌کنیم. کتاب‌های درسی پایه هفتم و هشتم شامل آموزش قرآن، پیام‌های آسمانی، فارسی، نگارش، ریاضی، علوم تجربی، مطالعات اجتماعی، فرهنگ و هنر، عربی، انگلیسی، تفکر و سبک زندگی و کار و فناوری است. پایه نهم نیز علاوه بر کتب بالا، کتاب آمادگی دفاعی با هدف تحقق ساحت تربیتی اعتقادی، عبادی و اخلاقی و ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی اضافه می‌گردد.

باید در نظر داشت مولفین و برنامه‌ریزان دفتر تالیف کتب درسی وزارت آموزش و پرورش در این پایه تحصیلی سطح آموزش مباحث دینی را بالاتر برده و کتاب هدیه‌های آسمانی در این پایه با عنوان پیام‌های آسمانی به جهت شکل‌گیری هویت دینی در دانش‌آموزان در نظر گرفته شده است. کتاب مطالعات اجتماعی نیز تخصصی‌تر شده و با سه سرفصل کلی حوزه مطالعات مدنی، تاریخ و جغرافیا در تلاش برای تبیین هویت ملی و هویت انسانی برای دانش‌آموزان است. ۲ کتاب تفکر و سبک زندگی و کار و فناوری نیز به مانند پایه ششم موجب تحقق ساحت تربیت علمی و فناوری و ساحت تربیت زیستی خواهد شد.

کتب متوسطه دوم که عالی‌ترین دوره آموزش‌های ابتدایی پیش از ورود به آموزش عالی است به این شرح است: دروس عمومی مشترک بین تمامی رشته‌ها در پایه دهم شامل فارسی، نگارش، دین و زندگی، عربی، آمادگی دفاعی، جغرافیای ایران، هنر، کارگاه کارآفرینی و تولید و تفکر و سواد رسانه است. کتاب تاریخ در پایه دهم رشته علوم انسانی و کتاب تاریخ معاصر ایران در پایه یازدهم رشته‌های ریاضی و فیزیک و علوم تجربی نیز در نظر گرفته شده است. همچنین کتاب انسان و محیط زیست در سه رشته نیز در پایه یازدهم برای دانش‌آموزان طراحی شده است. در پایه دوازدهم کتاب مدیریت خانواده و سبک زندگی برای دختران و پسران نیز در نظر گرفته شده است.

در این دوره تحصیلی در ساحت تربیتی اعتقادی، عبادی و اخلاقی کتاب دین و زندگی کاملترین و تخصصی‌ترین کتاب در دوره آموزشی ۱۲ ساله است که باتوجه به سن دانش‌آموزان به صورت عمیق‌تر احکام دینی را آموزش داده که قطعاً در تحقق هویت دینی دانش‌آموزان کمک بسیاری خواهد کرد. وجود کتاب‌های تاریخ و جغرافیا ذیل ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی تحقق هویت ملی را ممکن خواهد کرد. کتاب انسان و محیط زیست، مدیریت خانواده و سبک زندگی، هنر، کارگاه کارآفرینی و تولید و تفکر و سواد رسانه نیز ذیل ساحت تربیت اقتصادی و حرفه‌ای، ساحت تربیت زیستی و بدنی و ساحت تربیت زیبایی‌شناختی و هنری باعث تبیین هویت انسانی جوانان خواهد شد.

لازم به ذکر است هویت ملی ایرانیان برگرفته از زبان و ادبیات فارسی نیز هست در نتیجه آموزش فارسی نیز لازمه تحقق این بخش از هویت جوانان است.

مطالبی که در بالا گفته شد مواردی است که با بررسی کتب درسی دوره‌های تحصیلی ابتدایی، متوسطه اول و دوم برای تحقق آموزش ۶ ساحتی و شکل‌گیری هویت در دانش‌آموزان در نظر گرفته شده است. اما باتوجه به استفاده از روش مشاهده در مدارس و تجربه عینی پژوهشگر، در این مسیر باید به چند نکته توجه کرد:

اول؛ تالیف دروس باید به نحوی باشد که دانش‌آموز حتی بدون کمک معلم بتواند مطالعه کرده و تا درصد بالایی مطالب در نظر گرفته شده را درک و به اهداف مدنظر برسد.

دوم؛ اینکه نقش معلم راهبردی است، ایجاد تصویری درست از دروس مختلف به ویژه دروس تخصصی همچون دینی، تفکر و غیره از وظایف اصلی معلم است که در صورت غفلت معلم از سمت دانش‌آموز با گارد یا بی‌اهمیتی نسبت به بعضی دروس، واکنش‌هایی داده می‌شود.

سوم؛ فضای مدرسه و کلاس است، تحقق اهداف ذکر شده بدون در نظر گرفتن شرایط محیطی و روانی مدرسه و کلاس که از سوی مدیر و معاونان باید در نظر گرفته شود ممکن نخواهد بود.

چهارم؛ در ضمن باید به کنکور و فضایی که در دوره متوسطه دوم ایجاد می‌کند نیز اشاره کرد که متأسفانه تمام فکر و ذهن دانش‌آموز، معلم، کادر مدرسه و والدین موفقیت دانش‌آموز در کنکور سراسری است و تمامی آموزش‌های مبنایی و هویتی در این دوره بعضاً به وقت تلف کردن تلقی می‌شود.

در نتیجه با آنکه تقریباً به تحقق ۶ ساحت در پایه‌های مختلف توجه شده است که البته تعادل درستی در پایه‌های ابتدایی و متوسطه مثلاً در رشته هنر و تحقق ساحت تربیت زیبایی‌شناختی و هنری ندارد اما عدم توجه به چهار نکته فوق‌الذکر عملاً شکل‌گیری درستی از هویت در سه حوزه هویت ملی، هویت دینی و هویت انسانی در دانش‌آموزان صورت نخواهد گرفت که البته امروز در آموزش و پرورش و به تبع آن جامعه با این بحران هویت روبه‌رو هستیم.

صرف استفاده از مفاهیم و ذکر رویدادها در کتب درسی حتی اگر با اهداف از پیش تعیین شده نیز باشد اما نتواند با دانش‌آموزان ارتباط مطلوبی بگیرد، اثری نخواهد داشت. در نتیجه لازم است ضمن آماده‌سازی متون درسی بر اساس ذائقه دانش‌آموزان، معلم نیز با استفاده از روش‌های نوین تدریس نسبت به برقراری این ارتباط مطلوب اقدام نماید. برای تبیین بهتر مسئله می‌توان به چند مثال اشاره کرد: تدریس درس آمادگی دفاعی در فضای نظامی، ذکر رویدادهای ملی در فضاهای مرتب، برای تدریس مباحث مرتبط با دفاع مقدس می‌توان به یادمان شهدا مراجعه یا از جانبازان برای لمس بهتر موقعیت طبیعی برای دانش‌آموزان دعوت کرد.

در معرض مستقیم آداب و رسوم ملی و محلی قرار گرفتن یکی دیگر از راهکارهای مهم تثبیت هویت ملی برای دانش‌آموزان است چراکه ویژگی‌های هر ملتی که متفاوت از ملت دیگر است، هویت ملی آن را شکل می‌دهد (بیگدلی، ۱۳۸۳) که این ویژگی‌ها همان آداب و رسوم، زبان، قومیت، لباس و غیره است. در سال‌های ابتدایی تحصیل به ویژه پایه‌های اول تا سوم، معلم می‌تواند با حضور در کلاس با لباس‌های محلی برای تدریس دروس مرتبط در کتاب تعلیمات اجتماعی کمکی بزرگ به شکل‌گیری هویت ملی دانش‌آموزان آن‌هم در آن سن پایین نماید.

در بخش هویت‌دینی نیز می‌توان به برپایی نمازجماعت با حضور معلمان و کادر مدرسه در نمازخانه محله یا مسجد نزدیک به مدرسه نیز اقدام کرد و در همین حین با آشنایی بیشتر دانش‌آموز با عبادت، اصول دین و آشنایی بیشتر با پروردگار نیز در همین فضای معنوی آموزش داده شود که موجب شکل‌گیری و تقویت هویت دینی خواهد شد. باید اشاره کرد اگر در دوره تحصیلی ابتدایی نسبت به شکل‌گیری اولیه هویت ملی، هویت‌دینی و هویت‌انسانی در شخصیت دانش‌آموز کوتاهی در تالیف کتب‌درسی و با غفلتی از سوی معلم، کادر مدرسه، مسئولین و خانواده‌ها انجام گیرد، تبیین این اصول در دوره‌های بعدی کاری سخت و دشوار خواهد بود چراکه شخصیت اولیه دانش‌آموز بدون این احساسات و نگرش‌ها شکل گرفته که البته در نبود این مبانی خلاء آن با مواردی دیگر اتفاق خواهد افتاد، جایگزین می‌گردد.

۵-۲- بررسی آموزش غیر رسمی در تحقق هویت

باید گفت که منظور از آموزش غیر رسمی، آموزشی است که مستقیماً و به مانند کتب درسی مشخص نشده و بیشتر بار آن بر دوش معلم و کادر مدرسه است. تجربیاتی که دانش‌آموزان از آموزش‌های غیررسمی به دست می‌آورند، می‌تواند تأثیر چشم‌گیری بر پیشرفت تحصیلی و آموزش رسمی آن‌ها داشته باشد (بالغی‌زاده، ۱۳۸۸). تربیت، پرورش و فعالیت‌های فرهنگی در این قسمت برای تحقق آموزش ۶ ساحتی و شکل‌گیری هویت بخش‌های اصلی هستند.

مهم‌تر از آموزش مستقیم، آموزش غیر مستقیم است. آنچه که معلم به صورت مستقیم و بر اساس کتاب درسی برای تحقق هویت‌انسانی در کلاس تدریس می‌کند به مراتب اثر کمتری از نقش تربیتی و الگویی معلم در رفتارهای انسانی که با دیگران دارد و زیر ذره‌بین دانش‌آموزان است دارد. نقش تربیت و پرورش و پرورش را اصولاً باید ضروری‌تر از نقش‌های دیگر از جمله آموزشی دانست و باید به امید روزی زندگی کرد که نام وزارتخانه به پرورش و آموزش تغییر کند. صحبت از فعالیت‌های فرهنگی باید با در نظر داشتن این باشد که پیوند میان فرهنگ و هویت چنان عمیق است که اغلب اندیشمندان، هویت را پدیده‌ای فرهنگی می‌دانند و برای فرهنگ شأن مستقلی در هویت قائل هستند (اشرفی، ۱۳۸۰).

بررسی در این قسمت با استفاده از روش مشاهده در مدارس انجام گرفته است. باید گفت مدارس برنامه مشخص تربیتی، پرورشی و فعالیت‌های فرهنگی برای پاسخ به نیاز دانش‌آموزان ندارند و باید به نقش الگویی کادر مدرسه امیدوار بود. معاون یا معلم پرورشی که در ساختار بعضی مدارس موجود است کاملاً یک ساختار سلیقه‌ای است، اگر معلمی جوان و با انگیزه باشد فعالیت‌های متعدد از جمله توجه به کتابخانه و برگزاری مراسم‌های تقویمی و غیره را مدنظر دارد و با نگاهی عمیق به این موارد موجب آموزش و تقویت هویت در دانش‌آموزان خواهد شد. در مقابل اما اگر معلمی بی‌انگیزه که برای اهدافی همچون حقوق و یا بی‌میلی به تدریس به این بخش آمده است، شاهد تعطیلی این بخش مهم از فعالیت‌های مدرسه خواهیم بود.

به دلیل اینکه نسخه مشخصی از فعالیت‌های غیررسمی وجود ندارد نمی‌توان بررسی درستی از فعالیت مدارس داشت اما در این بخش باید توجه کرد که نقش فعالیت‌های پرورشی و فرهنگی و کتب‌درسی مکمل یکدیگر است که باید صورت گیرد. اگر در کتب هدیه‌های آسمانی، پیام‌های آسمانی و دین و زندگی مباحث دینی جهت تحقق هویت‌دینی به دانش‌آموزان تدریس می‌شود باید در کنار آن به برگزاری نماز جماعت و دیگر مراسم‌های مذهبی همچون عزاداری‌های محرم، مراسم نیمه شعبان و غیره نیز توجه ویژه شود. در مورد دیگر اگر در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی از آداب و رسوم مردم ایران صحبت می‌شود باید با بازبدهایی از موزه‌های مردم‌شناسی نسبت به لمس واقعی این موارد برای دانش‌آموزان اقدام کرد. دیگر مورد مهم برگزاری اردو است که ضمن بازدیدهای متعدد، نقش مهمی در روابط اجتماعی و شکل‌گیری هویت‌انسانی دانش‌آموزان دارد. در بخش فعالیت‌های فرهنگی و هنری برگزاری هدفمند جشنواره‌ها و مسابقات فرهنگی نه تنها لازم بلکه بسیار ضروری است. تعادل در بین مسابقات با موضوعات دینی، ملی و اجتماعی باید وجود داشته و تلاش شود با قراردادن انگیزه‌هایی دانش‌آموز به سمت تولید اثری مثلاً برای شهادت حاج قاسم سلیمانی و رشادت‌های این سردار بزرگ اسلامی رفته تا هم هویت‌دینی و هم هویت ملی شکل بگیرد.

وضعیت فعلی مدارس کشور در این حوزه رضایت‌بخش نیست چراکه اولویت نظام تعلیم و تربیت، مباحث آموزشی و ساعات کلاسی است و نباید انتظار داشت با در نظر گرفتن ۶ ساحت سند تحول بنیادین در تالیف کتب درسی پس از فارغ‌التحصیلی، دانش‌آموزی با درک بالا نسبت به اصول، مفاهیم و مبانی اسلام و انقلاب اسلامی که همان هویت است داشته باشیم. البته محدودیت مدارس را نیز باید در نظر داشت، برنامه‌ریزی فعلی مبتنی بر آموزش است و باتوجه به نظام متمرکز تعلیم و تربیت کشور ما، امکان تغییر و بومی‌سازی از سوی مدارس بشدت اندک است و البته عدم امکان برگزاری مراسم‌های مختلف، اردوهای درون و برون استانی و غیره به علت کمبود بودجه دیگر مشکلات و محدودیت‌های مدارس است.

۵-۳- نقش خانواده در تحقق هویت

بیشتر از آنکه دانش‌آموز در مدرسه و در اختیار معلم باشد، در منزل و در کنار والدین خود است. در نتیجه رفتار والدین نسبت به آموزش‌های فرا گرفته شده در مدرسه در تثبیت مفاهیم نقش راهبردی دارد. در این میان اما تضاد افکار بین خانواده و مدرسه می‌تواند مخرب و ویرانگر باشد و دانش‌آموزان را دچار بحران هویت و سردرگمی کند. هرچند یکی از ریشه‌های این تضاد افکار در آموزش‌های داده شده به والدین در سال‌های تحصیل در نظام تعلیم و تربیت کشور دارد.

باید در نظر داشت که خانواده‌هایی که والدین آن، پایبندی بالایی نسبت به مولفه‌های هویت‌ملی و دینی دارند، جوانان آن‌ها از هویت‌ملی و دینی قوی‌تری برخوردارند. عملکرد والدین در زمینه آموزش جوانان در دو بُعد ملی و دینی با هویت ملی و دینی جوانان در ارتباط است و این ارتباط مستقیم و مثبت ارزیابی شده است (لقمان‌نیا و خامسان، ۱۳۸۹).

ارتباط بیشتر معلم و کادر مدرسه با والدین و تأکید به ورود به عرصه تعلیم و تربیت فرزندان ضروری است. البته متأسفانه به علت نبود عدالت آموزشی درستی در کشور قطعاً مناطق محروم و استان‌های دور افتاده با مشکلات بسیاری رو به رو خواهند شد که خلاء آموزش‌های مبنایی سال‌های بعد خود را با بی‌رغبتی جوانان آن منطقه نسبت به حاکمیت ملی، هویت دینی ایرانیان و روابط انسانی نشان خواهد داد. جایگاه انجمن اولیاء و مربیان در این بین کاملاً مشخص است که در تحقق این ارتباط، اصلاح تضادهای خانه و مدرسه و دعوت به حضور جدی والدین در مسائل آموزشی فرزندان نقشی مهم و راهبردی دارد.

۶- نتیجه‌گیری

هدف‌گذاری نظام‌های آموزشی در سراسر دنیا تعلیم افراد به منظور حضور در جامعه و انتقال هویت، فرهنگ، ارزش‌ها و اصول حاکم بر کشور است؛ به نحوی که نظام آموزش و پرورش در سراسر گیتی، گروه‌های دانش‌آموزی را در مدارس و کلاس‌های درس گرد هم می‌آورد تا امیدها و انتظارات جامعه و افراد را برآورده سازد. در واقع نظام آموزشی می‌تواند به مثابه مرجعی انسان‌ساز عمل کند و ارزش‌ها، اصول و اهداف در راستای تقویت یا تضعیف هویت ملی را در جامعه باز تولید نماید (سلیمی، ۱۳۹۱). با در نظر داشتن تمام موارد بالا ضرورت توجه به شکل‌گیری هویت‌ملی، هویت‌دینی و هویت‌انسانی برای جوانان به وسیله آموزش و پرورش اثبات شد.

آموزش رسمی و غیر رسمی در نظام تعلیم و تربیت ذیل سند تحول بنیادین آموزش و پرورش تلاش دارد تا هویت‌ملی، هویت‌دینی و هویت‌انسانی در دانش‌آموزان شکل بگیرد. اما در این مسیر خلاءها و محدودیت‌های بسیاری وجود دارد. در بخش آموزش رسمی، عدم ارتباط‌گیری درست کتب‌درسی و دانش‌آموزان، توجیه‌نبودن و عدم استفاده از معلمین متخصص برای تدریس بعضی دروس مهم همچون تعلیمات اجتماعی که از سوی کادر مدرسه کم‌اهمیت در نظر گرفته می‌شود و نیز عدم توجه به نقش‌های مکمل کتب‌درسی از جمله مشکلات این حوزه است. در حوزه آموزش‌های غیر رسمی نبود الگوهای مشخص و مطلوب، عدم برنامه‌ریزی مدون ۱۲ ساله برای فعالیت‌های فرهنگی و جشنواره‌های هنری، در اولویت نبودن فعالیت‌های پرورشی، تربیتی، فرهنگی و برنامه‌های فوق‌برنامه از مشکلات و محدودیت‌های حوزه دوم است. ایراد اساسی که امروز آموزش و پرورش با آن رو به رو است عدم آشنایی معلمان، مدیران مدارس، معاونین و مدیران میانی نظام تعلیم و تربیت کشور با سند تحول بنیادین آموزش و پرورش است. در ضمن صرف مطالعه این سند نمی‌توان امیدوار به عمل بود بلکه برنامه‌ریزی مشخص برای آموزش این سند با محوریت دانشگاه فرهنگیان لازم است تا تمام مرتب‌ترین با نظام تعلیم و تربیت کاملاً با این سند محوری و راهبردی آشنا و به تمامی موارد آن مسلط شوند.

به نظر می‌رسد برای حل مشکلات و رفع محدودیت‌ها ابتدا اعتقاد و الزام علمی مدیران ارشد آموزش و پرورش به آموزش‌های اصولی، مبنایی و هویتی لازم است و نیاز است تا تمامی مشخص و عملی برای تحقق هویت‌ملی، دینی و انسانی در آموزش رسمی و غیر رسمی با در نظر گرفتن الگوهای مشخص و بلند مدت برای ۱۲ سال تحصیلی برای سند تحول بنیادین آموزش و پرورش با در نظر گرفتن تمام نقش‌ها از جمله معلم، معاون آموزشی، معاون انضباطی، معاون پرورشی، مدیر، انجمن اولیاء و مربیان در مدرسه و مدیران اداره شهرستان، مدیران اداره کل استان‌ها، مدیران مناطق، مدیران ارشد وزارتخانه و مدیران، هیئت‌علمی و کارکنان دانشگاه‌های فرهنگیان سراسر کشور تدوین گردد تا با مطالعه این متمم هر فرد در هر سطحی از نظام تعلیم و تربیت و نظام تربیت معلم بدانند چه وظیفه‌ای برای شکل‌گیری و تحقق هویت‌ملی، دینی و انسانی دانش‌آموزان برعهده دارند.

باید در نظر گرفت که عدم توجه به جایگاه مهم شکل‌گیری هویت‌ملی، دینی و انسانی دانش‌آموزان جامعه را در سال‌های آینده با مشکلات بسیاری رو به رو خواهد کرد که امروز باید به آن‌ها توجه کرد. مقام معظم رهبری می‌فرمایند که آنچه که دشمنان بنیانی این ملت همیشه می‌خواسته‌اند و دنبال می‌کرده‌اند، این بوده است که از این ملت سلب هویت کنند، با در نظر داشتن این گزاره از رهبری نظام اسلامی ضرورت بیشتر توجه به تبیین هویت برای جوانان را نشان می‌دهد که در صورت غفلت، خلاء ایجاد شده به راحتی توسط دشمن با نفوذ پر شده و نتایج زیانباری را بدنبال خواهد داشت.

در پایان باید اشاره کرد که تمام موارد تبیینی و آموزشی در حوزه اصول، مبانی و هویت در نظام آموزشی باید به گونه‌ای باشد که تلقی یکسانی از هویت‌ملی و هویت‌انسانی بین دو دانش‌آموز یکی در تهران و دیگری در یکی از روستاهای دور افتاده کشور بوجود آورد (سلیمی، ۱۳۹۱) که این همان تحقق عدالت آموزشی است.

منابع

۱. اشرفی، اکبر. (۱۳۸۰). هویت فرهنگی در عصر مشروطه، نامه پژوهش، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، سال ششم، شماره ۲۲ و ۲۳.
۲. الطایی، علی (۱۳۷۸): بحران هویت قومی در ایران، تهران: شادگان.
۳. بیگدلی، علی. (۱۳۸۳). سیر تحول و تکوین هویت ملی در ایران، از گفتارهایی درباره هویت ملی در ایران، تهران، موسسه مقالات ملی.
۴. بهاروندی، ایوب. (۱۳۹۵). هویت‌سازی دینی (اسلامی) و جهانی‌شدن. فصلنامه مطالعات معنوی، پاییز و زمستان ۱۳۹۵ - شماره ۲۱ و ۲۲.
۵. بالغی‌زاده، سوسن. (۱۳۸۸). آموزش غیررسمی، مجله رشد تکنولوژی آموزشی، شماره آبان ماه.
۶. پرونده، محمدحسن. (۱۳۸۰). مقدمات برنامه ریزی آموزشی و درسی، تهران: شیوه.
۷. توسلی، غلامعباس، قاسمی، یارمحمد. (۱۳۸۳). هویت های جمعی و جهانی شدن، نامه علوم اجتماعی، دوره ۱۱، شماره ۴ (پیاپی ۲۴).
۸. توحیدنیا، سمانه و پاک نیت، فاطمه و فدایی مولودی، ساجده. (۱۴۰۰). بررسی رابطه ی بین هویت دینی با سلامت روان دانش آموزان دختر پایه ی ششم شهرستان ساوه، اولین کنفرانس بین المللی علوم تربیتی، روانشناسی، علوم ورزشی و تربیت بدنی، ساری.
۹. رهبری، مهدی، بلباسی، میثم، قربی، سیدمحمدجواد. (۱۳۹۳). هویت ملی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ج.ا.ایران، مطالعات ملی، دوره ۱۶، شماره ۱ (۶۱).
۱۰. زادمهر، محمد. (۱۳۹۹). بررسی نقش آموزش و پرورش در شکل گیری هویت ملی، هویت دینی و هویت انسانی در دانش آموزان، ششمین همایش بین‌المللی روان‌شناسی مدرسه، تهران.
۱۱. سرمد، زهره، بازرگان، عباس و حجازی، الهه. (۱۳۹۸). روش های تحقیق در علوم رفتاری، تهران: انتشارات آگه.
۱۲. سلیمی، جمال. (۱۳۹۱). هویت ملی و نظام آموزشی؛ بررسی جایگاه نظام آموزشی در تحولات هویتی. <http://salimi1359.blogfa.com/post/21>
۱۳. شورای عالی انقلاب فرهنگی. (۱۳۹۰). سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، تهران: آذرماه ۱۳۹۰.
۱۴. علاقه‌بند، علی. (۱۳۹۵). جامعه شناسی آموزش و پرورش، تهران: نشر روان، ویراست هفتم.
۱۵. فهندژسعدی، سیده معصومه. (۱۳۹۹). تعریف و تبیین مفهوم هویت ملی و ایرانی از دیدگاه حافظ، پژوهشنامه تاریخ، سیاست و رسانه، دوره: ۳، شماره: ۴.
۱۶. قربانی، قدرت الله. (۱۳۸۳). هویت ملی از دیدگاه استاد مطهری، فصلنامه مطالعات ملی، شماره ۱۸. سال پنجم.
۱۷. کرجی، علی (۱۳۷۵): اصطلاحات فلسفی و تفاوت آن‌ها با یکدیگر، تهران: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
۱۸. لقمان‌نیا، مهدی و خامسان، احمد. (۱۳۸۹). جایگاه هویت ملی در نظام آموزش و پرورش ایران، تحقیقات فرهنگی ایران، دوره ۳، شماره ۲ (پیاپی ۱۰).
۱۹. نیازی، کرشمه. (۱۳۸۹). هویت و بحران هویت در دوره نوجوانی، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دپارتمان روانشناسی پوهنتون کابل.
۲۰. نائینی، ایمان. (۱۳۸۶). جایگاه و نقش تعلیم و تربیت در تحقق هویت ملی. مجموعه مقالات از هویت ایرانی، به اهتمام زهرا حیاتی و سیدمحسن حسینی موخر، تهران: انتشارات سوره مهر.
۲۱. یارمحمدیان، محمدحسین. (۱۳۷۷). اصول برنامه ریزی درسی، تهران: یادواره کتاب.
22. Taba, H. (1962). Curriculum development: Theory and practice. New York, NY